

GLOBALLASHUV SHAROITIDA TA'LIM: INNOVASIYA VA INTEGRASIYA

*Otaboyev Muhsinjon Muqimjonovich,
Qo'qon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi*

Annotasiya. Mazkur maqolada globallashuv sharoitida ta'limga qo'yilayotgan talablar tahlil qilingan. Pedagogik ta'lim klasterining ilmiy-pedagogik muammo sifatidagi ahamiyati tadqiq qilingan. Unda xorijiy tadqiqotchilarning fikrlari umumlashtirilgan, pedagogik ta'lim klasteri tushunchasiga ta'rif berilgan, O'zbekiston sharoitida uni tatbiq etishning zarurati ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: klaster, pedagogik ta'lim klasteri, globalizasiya, integrasiya, klasterning strategik yo'nalishlari, tizim, klaster sub'yektlari, klaster tamoyillari.

ОБРАЗОВАНИЕ В ГЛОБАЛИЗАЦИИ: ИННОВАЦИИ И ИНТЕГРАЦИЯ

*Отабоев Мухсинжон Муқимжонович,
Преподаватель Коканского государственного педагогического института*

Аннотация. В статье анализируются требования к образованию в условиях глобализации. Исследовано значение кластера педагогического образования как научно-педагогической проблемы. Обобщены мнения зарубежных исследователей, определено понятие кластера педагогического образования, научно обоснована необходимость его реализации в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: кластер, кластер педагогического образования, глобализация, интеграция, стратегические направления кластера, система, субъекты кластера, принципы кластера.

EDUCATION IN GLOBALIZATION: INNOVATION AND INTEGRATION

*Otaboyev Muhsinjon Mukimjonovich,
Teacher of Kokan State Pedagogical Institute*

Annotation. The article analyzes the requirements for education in the context of globalization. The significance of the cluster of teacher education as a scientific and pedagogical problem has been studied. The opinions of foreign researchers are summarized, the concept of a cluster of teacher education is defined, and the need for its implementation in the conditions of Uzbekistan is scientifically substantiated.

Keywords: cluster, cluster of teacher education, globalization, integration, cluster strategic directions, system, cluster subjects, cluster principles.

Kirish. Taraqqiyotning bugungi bosqichiga kelib jamiyat rivojlanishining kompleks xarakterda sodir bo'lishi, taraqqiyotning ijobiy jihatlari bilan birga uning salbiy oqibatlarining ham yuzaga chiqishi insoniyat oldiga yangidan yangi muammolarni ko'ndalang qo'yimoqda. Endilikda o'zaro ta'sirlardan to'la himoyalangan biror bir mintaqa yoki davlatni topish mumkin bo'lmay qoldi. Hozirgi kunda shiddatli tarzda kechayotgan globalizasiya jarayonining jahon mamlakatlariga salbiy ta'sirini kamaytirish va ijobiy ta'sirini oshirish uchun bu hodisaning mohiyatini chuqur anglash, uning xususiyatlarini o'rganish dolzarb masalalardan bo'lib turibdi. Globalizasiyaning mohiyatini va xususiyatlarini chuqur o'rganish unga moslashish,

yo'nalishlarini kerakli tarzda o'zgartirish, uning kuchidan "o'ziga qarshi" foydalanish imkoniyatini yaratadi. Bundan ko'rinib turibdiki, globalizasiya jarayonidan ijobiy va ijodiy foydalanishning usul va vositalarini, mexnizmlarini ilmiy asosda ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb muammolaridan hisoblanadi.

Globalashuv jarayoni sohalarning integrasiyalashuv jarayonini ham tezlashtirdi. Taraqqiyotning juda tez sur'atlar bilan kechishi soha va tarmoqlarning uyg'un holda faoliyat olib borishlarini taqazo qilmoqda. Jamiyat taraqqiyotini va kishilarning turmush tarzidagi yuksalishlarni fan, ta'lim va ishlab chiqarishning faol integrasiyalashuv tasavvur qilib bo'lmaydi. Integrasiyalashuv jarayonining zamonaviy usullaridan biri, shubhasiz, klaster yondashuvi ekan, uni ilmiy-pedagogik muammo sifatida tadqiq qilish, uning samarador usul ekanligini ilmiy asoslash va amaliyotga joriy etish mexanizmlari bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish milliy pedagogikamizning bosh masalalaridan biri bo'lib turibdi. Bu borada xorijiy mutaxassislar tomonidan olib borilgan tizimli tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, bu tushuncha xo'jalik faoliyati bilan bog'liq bo'lgan sub'yektlarning elementlari o'zaro aloqada va bog'liqlikda bo'lgan va muayyan maqsadlarga erishish uchun birgalikda faoliyat yuritadigan yagona tashkiliy tuzilmaga birlashishni anglatadi. Zamonaviy klasterlar, odatda, ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarish sub'yektlarini o'zida jamlaydi va iqtisodiy barqaror global tarmoqni hosil qiladi. SHuning uchun klasterlarning yagona tashkiliy tuzilmalarini yaratishda innovasion yondashuvlarni amalga oshirish ko'zda tutiladi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi. Ilmiy adabiyotlarda "klaster" tushunchasi borasida bildirilgan fikrlardan kelib chiqib, "pedagogik ta'lim klasteri" tushunchasiga quyidagicha ta'rif berish mumkin: Pedagogik ta'lim klasteri – muayyan jug'rofiy hududning raqobatbardosh pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish maqsadida bir-biri bilan uzviy aloqadagi teng huquqli alohida sub'yektlarning, texnologiya va inson resurslarining integrasiyalashuvini kuchaytiruvchi mexanizm.

Ta'limga nisbatan klaster yondashuv borasidagi tadqiqotlarni o'rganish va tahlil qilish bu boradagi bir qancha qarashlarni jamlashga imkon berdi. Demak, klaster yondashuvi bu:

- alohida soha (ta'lim, iqtisodiyot va b.) bo'lib, raqobatbardosh samaradorlikka erishishdan manfaatdor bo'lgan sohalar birlashishining tashkiliy shakllarini kuchaytirish mexanizmi (T.I.Shamova) [1; 25];

- ixtiyoriy komponentlar qatorida o'zining to'liq funksional ishchanlik qobiliyatini saqlaydigan bir nechta teng huquqli bo'laklardan iborat bo'lgan tuzilma (L.Bespalova) [2];

- ishlab chiqarish va ta'lim dasturlarining ehtiyojlarini birlashtirish (S.V.Krивых) [3; 10];

- ta'lim-fan-ishlab chiqarish tizimida innovasiyalarni qo'llab-quvvatlashni shakllantirish vositasi (Osechkina L.I.) [4; 75];

- tashkilotning kelajak iqtisodiyoti uchun kadrlar salohiyatini shakllantirishni tashkil qilishning innovasion samarali usuli (Sidorin A.V.) [5; 3];

Muhokama va natijalar. Klaster doirasida bir nechta sub'yektlarni o'zaro integrasiyalash jarayoni murakkab, ko'p tarmoqli ilmiy-amaliy hodisadir. O'zaro bog'liq bir nechta faoliyat turlarini umumiy maqsad atrofida birlashtirish aniq hisob-kitoblarni va ilmiy echimlarni, natijasi kafolatlangan loyihalarni talab qiladi va shundagina klaster sub'yektlarining ishonchini qozonadi. Klasterlarni byurokratik va ma'muriy yo'llar bilan amalga oshirib bo'lmaydi. U sub'yektlarning ixtiyoriy xayrixohligi asosidagina tashkillashtirilishi va samarali faoliyat olib borishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, ta'lim klasteri milliy pedagogikamizda innovasiya bo'lib, o'zida nafaqat ta'lim turlari o'rtasidagi, balki fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi integrasiyalashuv jarayonlarini, shuningdek, ta'limni boshqarish, ta'lim vositalari va shakllari bilan bog'liq sohalarni ham qamrab oladi.

O'zbekiston sharoitida pedagogik ta'lim klasterining strategik yo'nalishlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

Maktab va maktabdan tashqari ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari uchun pedagogik oliy ta'lim muassasalari tasarrufidagi ta'lim yo'nalishlari bo'yicha pedagog kadrlar tayyorlash, shuningdek, pedagog kadrlar va soha mutaxassislarining ilmiy metodik bazalarini shakllantirishni muvofiqlashtirish va o'quv-metodik rahbarlikni amalga oshirish;

Pedagogika sohasidagi talab va ilg'or xorijiy tajriba, o'quv jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikasiya texnologiyalarini keng joriy etishni hisobga olgan holda viloyat ta'lim muassasalarida davlat ta'lim standartlari, o'quv reja va dasturlarini tizimli ravishda takomillashtirishni amalga oshirish;

Pedagogik oliy ta'lim muassasalaridagi ta'lim yo'nalishlari bo'yicha viloyatdagi pedagogika sohasidagi ilmiy-uslubiy ishlar, jumladan, fundamental, amaliy va innovasion ilmiy izlanishlar olib borishni muvofiqlashtirish;

Pedagogik oliy ta'lim muassasalari tasarrufidagi ta'lim yo'nalishlari bo'yicha uzluksiz pedagogik ta'limning informasion ta'minotini takomillashtirish va pedagog kasbining nufuzini oshirish hamda pedagog innovatorlarni qo'llab-quvvatlash;

Pedagogik ta'limni tartibga soluvchi mavjud me'yoriy hujjatlarni takomillashtirish;

Pedagogik ta'lim innovasion klasterining platformasini ishlab chiqish.

Ta'lim klasterlari, shu jumladan, pedagogik ta'lim klasteri ham nazariy jihatdan ishlab chiqarish klasterlarining analogi emas. Ularni tashkil qilish bilan bog'liq amaliy jarayonlarda o'xshashliklar mavjud. Ta'lim tizimiga bunday yondashuvni qo'llash bilan bog'liq tajribalarni o'rganish, adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ta'limga klaster yondashuvi quyidagilarni taqozo qiladi:

ishlab chiqarish va ta'lim dasturlarini birlashtirishni;

tuzilmada innovasiyalarni qo'llab-quvvatlash vositasi (fan-ta'lim-ishlab chiqarish) sifatida namoyon bo'lishni;

kelajak iqtisodiyoti uchun kadrlar salohiyatini shakllantirishning innovasion faoliyatini tashkil etishning samarali usuli bo'lishni;

turli ta'lim muassasalari (bolalar bog'chasi, maktab, lisey, kollej, universitet) bilan ta'lim tizimining uzluksizligi prinsipi asosida qayta tashkil etishni.

Pedagogik ta'lim klasterining asosiy mahsuloti ta'lim xizmatlari hisoblanadi. Klaster, birinchi navbatda, ta'lim xizmatlarini amalga oshirishga emas, balki o'zgaruvchan bozor sharoitida raqobatbardosh ta'lim berishga qaratilgan bo'lishi kerak. Raqobatbardosh ta'lim berish doimiy ravishda innovasiyalarni, zamonaviylikni va talab hamda taklif mutanosibligini talab qiladi. Bu jarayonda ta'lim xizmatlariga yo'naltirilgan faoliyat o'sish ko'rsatkichlarini namoyon qiladi.

Klaster shunday tizimki, uni tashkil qiluvchi komponentlarning integrasiyasi har bir sub'yektning yanada samaraliroq ishlashini ta'minlaydi va istisno buzilishlarga olib kelmaydi. Klaster bir qator ta'lim, ilmiy va ishlab chiqarish sub'yektlarining muayyan assosiasiyaga mexanik birlashishi emas, balki ularning o'zaro yaqindan ta'siri va o'zaro bog'liqligi natijasida yuzaga keladi. Bunday tashkilot alohida komponentlar va butun klasterning konvertasiya qilinishini ta'minlaydi. Klaster ishi yangi sifatli mahsulot yaratish imkonini beradi. Ta'limga nisbatan o'ziga xos yangi yondashuv bo'lgan klaster nafaqat hayot davomida ta'lim olish uchun shart-

sharoitlarni ta'minlabgina qolmay, balki ta'limning uzluksizligini ta'minlaydigan tarkibiy qismlar o'rtasidagi mavjud va istiqbolli aloqalarni qayta tiklashga imkon beradi. Klaster mavjud intellektual resurslarni pedagogik ta'limni rivojlantirishning dolzarb muammolari atrofida integrasiyalash, pedagogik sohada oqilona vorisiylik tamoyilini yo'lga qo'yish, manfaatdor shaxslarning qoniqish darajasi haqida tezkor fikr-mulohazalar bilan bo'lajak o'qituvchilarni amaliy yo'naltirilgan holda tayyorlash bilan bog'liq muhim masalalar atrofida faoliyat olib boradi.

Pedagogik ta'lim klasterini shakllantirish uchun bir qator muhim shartlar talab etiladi. Bularga:

hududning raqobatbardosh ustunliklaridan foydalangan holda o'quv yurtlari o'rtasida o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yish;

butun tizimning uzoq muddatli innovatsiyalari va boshqa strategiyasini belgilovchi etakchilarni aniqlash;

ichki va tashqi raqobatbardoshlikni ta'minlaydigan o'quv muassasasi xodimlarining malaka darajasini oshirish imkonini beradigan ilmiy tashkilotlarni belgilash;

ishonch va ijodkorlik muhiti;

bitta hududdagi ta'lim muassasalarining umumiy maqsaddan kelib chiquvchi xususiy manfaatdorlikning mavjudligi kabilarni kiritish mumkin.

Klasterni muayyan tizim deyish mumkin, ammo uning oddiy tizimdan farqli jihatlari mavjud. Bu maxsus, o'ziga xos tizim bo'lib, elementlarni qo'shish bilan uning ishi yaxshilanadi, ammo olib tashlash bilan halokatli oqibatlar kuzatilmaydi. Klaster bilan tizimning farqi quyidagilarda ko'rinadi:

Tizim elementlarining har biri alohida vazifani bajarsa-da, ammo ular muhimlik darajasiga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Klaster tarkibidagi elementlar esa teng huquqli koponentlardan tashkil topadi.

Tizim tarkibidagi elementlardan birining ishlamasligi butun tizimni nuqsonli ishlashiga yoki ishlamasligiga sabab bo'ladi. Klaster tarkibidagi elementlardan birining ishlamasligi smaradorlikni pasaytirishi mumkin, ammo qolgan elementlarning faoliyatini to'xtatib qo'ymaydi.

Tizimni mexanik aloqadorlik asosida ham tashkil qilish mumkin, ammo klaster tarkibidagi elementlar ongli, tabiiy va maqsadli aloqadorlikka ega bo'lishi kerak.

Tizimni tashkil qiluvchi elementlarda har doim ham xususiy manfaatdorlik talab qilinmaydi, ammo klasterda xususiy manfaatdorliksiz elementlar ishlamaydi.

Tizimda yagona maqsad mavjud va har bir element o'sha maqsadga bo'ysundirilgan bo'ladi. Klasterda esa yagona maqsaddan (umumiy maqsaddan) tashqari har bir elementning xususiy maqsadi ham bo'ladi. Xususiy maqsadlar umumiy maqsaddan kam ahamiyatga ega emas.

Tizim alohida qismlardan iborat butunlik, klaster esa alohida butunliklardan iborat butunlikdir.

Pedagogik klaster tushunchasi ostida quyidagi tavsiflar mavjud:

Ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida tomonlarning manfaatli birlashuvining tashkiliy shakli;

Jamoani psixologik o'rganish usuli;

Pedagogik boshqaruvni optimallashtirish usuli va vositalari majmui;

O'quv dasturlarini loyihalash usuli;

O'qitish usuli;

Ta'lim sifatini baholash usuli;

Fikrlash shakllarini rivojlantiruvchi pedagogik usul, o'rganilayotgan mavzuning keng qamrovli aloqalari va munosabatlarini o'rnatish qobiliyati.

Xulosa. Umumiy maqsad ta'lim klasterida markaziy o'rinni egallaydi. U o'quv jarayoni doirasida bitiruvchilarning davlat ta'lim standartlari asosidagi malakalarini ta'minlaydigan qo'shma loyihalarni amalga oshirishdan iboratdir. Ushbu tizimni o'rnatish orqali o'zaro hamkorlik doirasida ko'ngillilik va ijtimoiy etika asosida ta'lim muassasalarining maqsadlari, manfaatlari, faoliyati va imkoniyatlarining mehnat bozorining barcha sub'yektlari bilan integrasiyalashishiga erishish mumkin.

Umuman olganda, pedagogik ta'lim klasteri pedagogika sohasiga iqtisodiy modellarni tatbiq qilish natijasida samaradorlikka erishishni nazarda tutadi. Uning amalga oshirish mexanizmlari, yo'nalishlari, tamoyillari, maqsad va vazifalarini ilmiy asosda tavsiflash ayni paytda soha mutaxassislari oldidagi jiddiy muammolardan biri hisoblanadi. Ta'limga klaster yondashuvni tatbiq qilish ta'lim tizimidagi uzluksizlik va aloqani, ta'lim turlari o'rtasidagi integrasiya jarayonlarini mustahkamlaydi. Natijada klaster ta'limga nisbatan innovasion yondashuv sifatida hududdagi inson resurslari, tashkilotlar va texnologiyalarni birlashtiruvchi kuchli mexanizmni yuzaga keltiradi. Buni ta'limga nisbatan innovasiya sifatida qarash va samaradorligini chamalash hamda amalga oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish ilmiy jamoatchilikning oldidagi muhim muammolardan sanaladi. Klaster yondashuvi davlat ta'lim siyosatining mazmunini tubdan o'zgartirib, sub'yektlar munosabatlariga rivojlanish va samaradorlik mezonlari bilan qarash imkoni beradi. Barcha sohalarga nisbatan yangicha innovasion yondashuvlar tatbiq qilinayotgan, mavjud qarashlar, tushunchalar va munosabatlar taraqqiyot ko'zgusi va samaradorlik mezonlari bilan qaytadan taftish qilinayotgan ayni paytda ta'lim klasteri modelining taqdim qilinishi muammoga dolzarblik va zamonaviylik nuqtai nazaridan qaralganda ham asoslar etarli ekanligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шамова Т.И. Кластерный подход к развитию образовательных систем// Взаимодействия образовательных учреждений и институтов социума в обеспечении эффективности, доступности и качества образования региона: Материалы 10 Международного образовательного форума (Белгород. 24–26 окт. 2006 г.): в 2 ч. / БелГУ, МПГУ, МАНПО; отв. ред. Т.М. Давыденко, Т.И. Шамова. Белгород: Издательство БелГУ, 2006. Ч. 1. С. 24–29.
2. Беспалова Л. Что такое кластер? URL: <http://siok.rightside.ru/siok/2009-12-01-06-24-41>. Загл. с экрана.
3. Кривых С.В. Кластерный подход в профессиональном образовании / С.В.Кривых// академия профессионального образования. -2014. -№3-4. –с.7-13.
4. Осечкина Л.И. Кластерный подход как условие повышения эффективности деятельности вуза / Л.И.Осечкина// Высшее образование в России. -2012. -№8-9. –с.73-76.
5. Сидорин А.В. Система формирования кадрового потенциала высокотехнологичных отраслей промышленности на основе кластерного подхода / А.В.Сидорин // Интернет- журнал «Науковедение». -2012. -№4. –С.1-7.
6. Ходжамкулов У.Н. Педагогик таълим кластери (Тошкент вилояти тажрибаси). Монография, -Т.: Университет, 2020.